

سخن سردبیر

سهم مجلات علوم انسانی ایران در نشر مقالات حدیثی

بازخوانی تاریخ هر دانشی این نکته را گواهی می‌دهد که تمام دانش‌ها به تدریج و مسأله‌محور و مطابق با اقتضائات زمان و مکان و نیازمندی‌ها ارتقا یافته‌اند. بنابر این هر دانشی مطابق با مشکلات و نیازهای علمی و یا کاربردی بشر تحولات گوناگونی را شاهد بوده است. دانش حدیث نیز از بدو پیدایش تا کنون فراز و نشیب‌های مختلفی را تجربه کرده است.

امروزه مقاله‌های علمی به‌عنوان آینه‌هایی که بخشی از یافته‌های پژوهش را فریاد می‌زند، می‌تواند به‌عنوان شاخص‌هایی برای ارزیابی میزان کم و کیفی ارتقای دانش‌ها به‌شمار آید.

با نگاهی گذرا به تألیف مقالات حدیثی در می‌یابیم که در چهل ساله اخیر مقالات از پرداختن به مباحث کلی رفته رفته به مسائل تخصصی و جزئی روی آورده‌اند. از جهت کمی نیز افزایش و رشد تصاعدی مقالات و مجلات حدیثی دلگرم‌کننده است.

طبیعی است که تمام مقالات حدیثی از جهت نیل به دستاوردهای علمی بسیار متفاوت هستند اما رفع مشکلات علمی همراه با تجزیه و تحلیل‌های پژوهشی در شمار قابل توجهی از مقالات حدیثی اخیر دیده می‌شود.

بخش قابل توجهی از مقالاتی که در دهه شصت و هفتاد شمسی نگاشته می‌شد، کمتر دارای ایده و نوآوری نسبت به پژوهش‌های پیشین بود. برخی از آنها به کتاب‌شناسی توصیفی، یا تبیین یک یا چند دیدگاه پیشین و یا پرداختن موضوعی به یک مفهوم حدیثی اختصاص داشت. اما در پژوهش‌هایی که در دو دهه اخیر در مقالات حدیثی تبلور یافت، دیدگاه‌های جدید، برداشت‌های متفاوت، تحلیل‌های علمی و اهتمام به حل یک مسأله پژوهشی به چشم می‌خورد.

مجلات حدیثی

یکی از شاخص‌های کمی در ارزیابی میزان پیشرفت دانش حدیث، شمار مقالات و مجلات حدیثی است. در این نوشتار قصد داریم با اسامی مجلاتی که مقالات حدیثی را منتشر می‌کنند، آشنا شویم. طبیعی است تحلیل کیفی و ارزیابی‌های علمی دارای شاخص‌هایی است که در یک مقاله علمی باید به‌صورت مستقل اقدام شود.

۷

پیش از پیروزی انقلاب اسلامی، مجله «درس‌هایی از مکتب اسلام» تنها مجله‌ای بود که در حوزه دین منتشر می‌شد. در این مجله برخی از نویسندگان حوزوی مباحث معارف اسلامی و حدیثی را به صورت مقاله منتشر می‌کردند. اما پس از پیروزی انقلاب اسلامی و موج اسلام‌خواهی و دین‌پژوهی توجه به معارف دینی و به‌ویژه حدیث در منشورات رفته رفته رو به فزونی نهاد. به نظر می‌رسد مجله «پاسدار اسلام»، وابسته به دفتر تبلیغات حوزه علمیه قم (منتشر از سال ۱۳۶۰) نخستین مجله‌ای است که معارف حدیثی را به صورت مستقل و با عناوین ثابت در شماره‌های خود نشر می‌داد.^۱ این مجله نیز صرفاً معارفی بوده و بحثی از علوم حدیث در آن دیده نمی‌شد. بعدها در کنار ده‌ها مقاله متفاوت در دو فصلنامه حوزه، وابسته به دفتر تبلیغات حوزه علمیه قم (منتشر از مهرماه سال ۱۳۶۲) مقالاتی در علوم حدیث نیز منتشر می‌شد.

شکل‌گیری رشته علوم قرآن و حدیث در دانشگاه‌ها و تربیت دانشجویان در این رشته‌ها سبب شد که تدوین مقالات در حوزه قرآن و حدیث افزایش یابد. در حوزه‌های علمیه نیز مباحث تخصصی در علم حدیث مورد توجه بیشتری قرار گرفت و می‌توان گفت نشر مقالات حدیثی - علوم و معارف - در سه دهه اخیر رشد چشمگیری یافته است.

امروزه در ایران افزون بر چهل مجله علمی به نشر مقالات حدیثی اهتمام می‌ورزند. در بررسی که انجام شد، می‌توان مجلات را در چهار گروه تفکیک کرد: مجلات علوم قرآن و حدیث، مجلات معارفی، مجلات اختصاصی دانش حدیث، مجلات تخصصی ویژه یکی از علوم حدیث. در این بررسی صرفاً به یادکرد اسامی مجلات علمی (پژوهشی یا ترویجی) پرداخته و از توضیح و توصیف این مجلات خودداری می‌کنیم. چه اینکه هدف این نوشتار صرفاً شناخت ظرفیت‌های مجلات برای نویسندگان در حوزه حدیث است:

الف. مجلات علوم قرآن و حدیث

گونه اول مجلاتی است که بیشتر به مباحث علوم قرآن و علوم حدیث توجه دارند. اگرچه

۱. در این مجله مباحث اقتصاد اسلامی، فرا‌هایی از سیستم قضایی اسلام، فقه و ایمان، درس‌هایی از نهج البلاغه، اخلاق در اسلام و... عناوین ثابتی بود که توسط جمعی از فرهیختگان شناسای حوزوی به صورت مسلسل وار قلم زده می‌شد.

مقالات معارفی نیز در این مجلات مشاهده می‌شود اما فزونی مقالات علوم قرآن و حدیث در این نشریات تقریباً مشهود است. شماری از این مجلات را این‌گونه می‌توان یاد کرد:

- پژوهش‌نامه قرآن و حدیث: انجمن علوم قرآن و حدیث ایران، دوفصلنامه، انتشار از ۱۳۸۵.
- پژوهش‌های قرآن و حدیث (مقالات و بررسی‌ها سابق)؛ دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه تهران، دو فصلنامه، (سال ۱۴۰۱، دوره ۵۵).
- تحقیقات علوم قرآن و حدیث؛ دانشگاه الزهرا (س)، فصلنامه، انتشار از ۱۳۸۳.
- رهیافت‌هایی در علوم قرآن و حدیث (مطالعات اسلامی سابق)؛ دانشگاه فردوسی مشهد، دو فصلنامه، (سال ۱۴۰۱، سال ۵۱ انتشار).
- سفینه، تخصصی مطالعات قرآن و حدیث؛ موسسه فرهنگی نبأ مبین، فصلنامه، انتشار از ۱۳۸۲. در سال‌های نخست انتشار هر فصلنامه به یک کلان موضوع مانند قرآن، حدیث، نهج‌البلاغه و صحیفه سجادیه اختصاص داشت.
- کتاب قیم ویژه علوم قرآن و حدیث؛ دانشگاه میبد، انتشار از ۱۳۹۰.
- کتاب و سنت، گرایش اعتقادات حدیثی؛ دانشگاه قرآن و حدیث، انتشار از ۱۳۹۲، در شماره‌های نخست عنوان دوم نشریه چنین بود: ویژه مطالعات حدیثی و تفسیر روایی.
- مشکاة؛ بنیاد پژوهش‌های آستان قدس رضوی، انتشار از ۱۳۶۱.
- مطالعات تاریخی قرآن و حدیث (صحیفه مبین سابق)؛ دانشگاه آزاد اسلامی، انتشار از ۱۳۷۲.
- مطالعات ترجمه قرآن و حدیث؛ دانشگاه تربیت مدرس، دو فصلنامه، انتشار از ۱۳۹۳.
- مطالعات قرآن و حدیث؛ دانشگاه امام صادق علیه السلام، دو فصلنامه، انتشار از ۱۳۸۶.

ب. مجلات معارفی

شماری از مجلات اگر چه در عنوان رسمی خود، عبارات قرآن و حدیث را معمولاً ندارند، اما بخشی از مقالات آنها به معارف حدیث اختصاص دارد. چه اینکه نویسندگان این نشریات در حوزه

دانش‌هایی قلم زده‌اند، که خاستگاه آنها علوم وحیانی است.

شمار مجلاتی که در این گروه قرار می‌گیرند، بسیار چشمگیر است. چه اینکه بیشتر مجلاتی که در دامنه اندیشه اسلامی - مانند تفسیر، فقه، کلام، تاریخ و سیره - قرار دارند از احادیث نیز در تحلیل‌ها و اثبات نظریات بهره می‌برند. شماری از این مجلات عبارتند از:

- آموزه‌های تربیتی در قرآن و حدیث؛ دانشگاه ایلام، دو فصلنامه، انتشار از ۱۳۹۴.
- اخلاق پژوهی؛ پژوهشگاه قرآن و حدیث، فصلنامه، انتشار از ۱۳۹۶.
- اخلاق وحیانی؛ پژوهشگاه علوم وحیانی معارج، فصلنامه، انتشار از ۱۳۹۰.
- انتظار موعود؛ مرکز تخصصی مهدویت حوزه علمیه قم، فصلنامه، انتشار از ۱۳۸۰.
- پژوهش‌نامه علوی؛ پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، دو فصلنامه، انتشار از ۱۳۸۹.
- پژوهش‌های مهدوی؛ موسسه آینده روشن، فصلنامه، انتشار از ۱۳۹۲.
- پژوهش‌های فقهی تا اجتهاد؛ مدرسه فقهی امام محمد باقر (ع)، دو فصلنامه، انتشار از ۱۳۹۶.
- تحقیقات کلامی؛ انجمن کلام اسلامی حوزه علمیه قم، فصلنامه، انتشار از ۱۳۹۲.
- فرهنگ رضوی؛ بنیاد بین‌المللی فرهنگی هنری امام رضا (علیه السلام)، فصلنامه، انتشار از ۱۳۹۲.
- فقه اهل بیت؛ موسسه دایرة المعارف فقه اسلامی، فصلنامه، انتشار از ۱۳۷۴.
- کلام اهل بیت (علیهم السلام)؛ موسسه دار الحدیث، دو فصلنامه، انتشار از ۱۳۹۴.
- مشرق موعود؛ موسسه آینده روشن (پژوهشکده مهدویت)، فصلنامه، انتشار از ۱۳۸۶.

ج. مجلات اختصاصی دانش حدیث

شمار اندکی از مجلات، تخصصی‌تر از مجلات پیشین صرفاً به مقالات حدیثی - علوم و معارف - اختصاص یافته‌اند. شش مجله تنها به مباحث حدیثی می‌پردازند که عبارتند از:

- آموزه‌های حدیثی رضوی، دو فصلنامه، دانشگاه علوم اسلامی رضوی، انتشار از ۱۳۹۶ ش.

- پژوهش‌نامه علوم حدیث تطبیقی، جامعه المصطفی العالمیه (مجتمع آموزشی عالی قرآن و حدیث، قم)، دو فصلنامه، انتشار از ۱۳۹۳ ش.
- حدیث پژوهی، دانشگاه کاشان، دو فصلنامه، انتشار از ۱۳۸۸ ش.
- حدیث حوزه، مرکز تخصصی علوم حدیث حوزه علمیه قم، دو فصلنامه، انتشار از ۱۳۸۹ ش.
- حدیث و اندیشه، دانشگاه قرآن و حدیث، نیم سالنامه، انتشار از ۱۳۸۴ ش.
- علوم حدیث، دانشگاه قرآن و حدیث، فصلنامه، انتشار از ۱۳۷۴ ش.

د. مجلات تخصصی ویژه یکی از علوم حدیث

چهارمین گروه از مجلات با رویکردی کاملاً تخصصی تنها به یکی از دانش‌های حدیثی روی آورده اند. اگرچه شمار این مجلات اندک است اما به نظر می‌رسد که پیشرفت پژوهش‌های حدیثی در آینده از آن‌ها این‌گونه مجلات است.

۱. ویژه پژوهش در کتابهای حدیثی (نهج البلاغه):

نهج البلاغه به‌عنوان یک کتاب حدیثی مورد توجه دانشگاه‌ها و بنیادهای علمی قرار گرفت. رشته‌های حدیثی نیز با محوریت نهج البلاغه در مقاطع ارشد و دکتری در حوزه و دانشگاه شکل گرفته است. مقالات علمی دانش‌آموختگان این رشته‌ها در مجلات زیر منتشر می‌شود:

- پژوهش‌نامه نهج البلاغه؛ دانشگاه بو علی سینا همدان، فصلنامه، انتشار از ۱۳۹۲.
- پژوهش‌های نهج البلاغه؛ بنیاد بین‌المللی نهج البلاغه، فصلنامه، انتشار از ۱۳۸۱.
- دراسات حدیثیه فی نهج البلاغه؛ دانشگاه پیام نور، دو فصلنامه، انتشار از ۲۰۱۸ م.

۲. ویژه دانش رجال:

- پژوهش‌های رجالی؛ مدرسه فقهی امام محمد باقر علیه السلام، سالنامه، انتشار از ۱۳۹۷.
- مطالعات اعتبار سنجی حدیث؛ حوزه علمیه خراسان، دو فصلنامه، انتشار از ۱۳۹۸.

۳. ویژه دانش فقه الحدیث:

مطالعات فهم حدیث؛ دانشگاه بین‌المللی امام خمینی قزوین، دو فصلنامه، انتشار از ۱۳۹۳. با توجه به آنچه در فراز آمد، روند ارتقایی مجلات به سوی علوم تخصصی حدیث مشهود است. اگر در دهه‌های قبل مجلات به صورت کلی به مجموعه علوم قرآن و حدیث توجه داشته‌اند، در یک

خیزش تدریجی به دانش حدیث و حتی تخصصی ویژه یکی از علوم حدیث نیز در حال پردازش هستند.

بنابراین نسل جدید مجلات حدیثی باید به ریزموضوعات دانش‌های حدیثی بپردازند. به‌عنوان نمونه جای مجلات فقه الحدیثی با عنوان‌های احادیث مشکل، احادیث اختلافی، غریب الحدیث و شرح الحدیث خالی است. همین‌کلاً را در معرفی‌های تخصصی کتب حدیثی و یا دانش‌های رجال و راوی شناسی و یا دانش مصطلحات در عرصه مجلات مستقل می‌توان مشاهده کرد.

مهدی غلامعلی